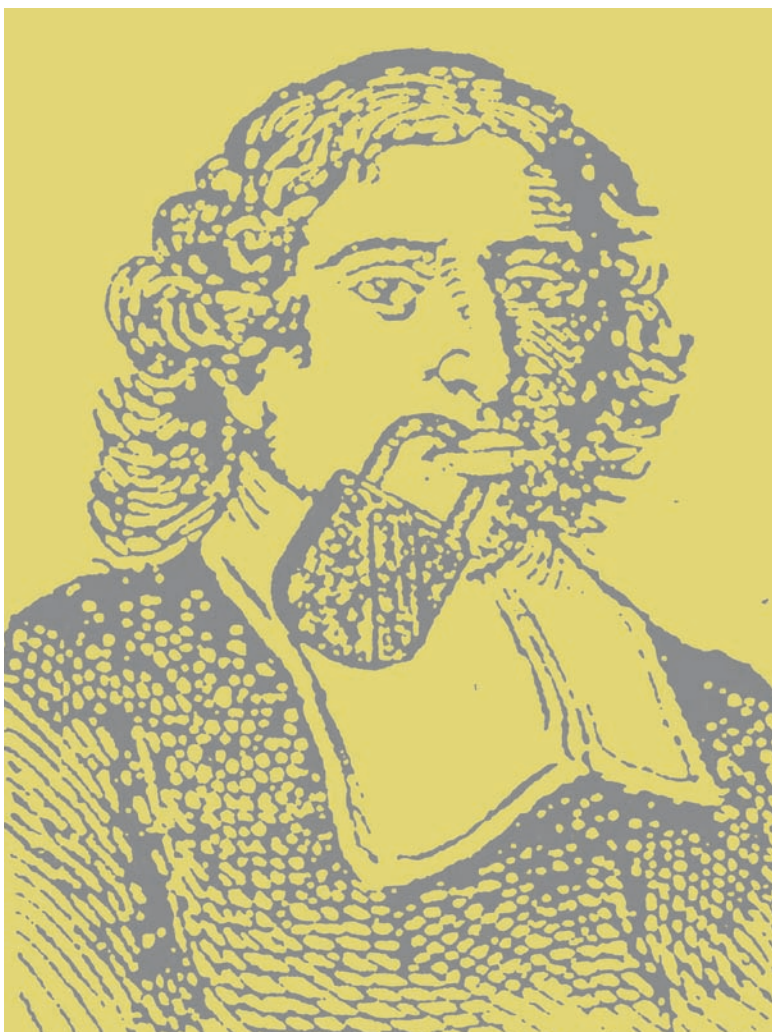

Adriaan Koerbagh

1633-1669

Eerherstel voor
een Dwarse Denker

Waarom een tentoonstelling over Adriaan Koerbagh (1633-1669)?

In oktober 1669 overleed de radicale vrijdenker Adriaan Koerbagh in het Willige Rasphuis in Amsterdam. Een jaar eerder was hij vanwege zijn ‘godslasterlijke geschriften’ veroordeeld en daar opgesloten. Koerbagh voelde zich geroepen om het “Ligt” van nieuwe inzichten op een radicale manier aan de man te brengen. Hij deed dat met zijn vrijzinnig woordenboek *Bloemhof*, en met zijn laatste boek, het filosofische werk *Een Ligt Schijnende in Duystere Plaatsen*.

In tegenstelling tot zijn tijdgenoot Spinoza streefde Koerbagh naar een brede verspreiding van de verlichtingsideeën. Om die reden schreef hij, anders dan gebruikelijk was tot dan toe, in het Nederlands. Dat heeft hij, nu 350 jaar geleden, met de dood moeten bekopen.

De tentoonstelling, *Adriaan Koerbagh: Eerherstel voor een Dwarse Denker*, is een eerbetoon aan deze vrijdenker. Het schetst het geestelijke klimaat in de Nederlanden in de tijd van Spinoza en de radicale verlichting. Het vertelt het verhaal van de ontdekking van het licht van de Rede, van de bevrijdende belofte van kennis en *ratio* en de fundamentele onafhankelijkheid van ieder individu. Maar het is ook het verhaal van de taaiheid van oude vormen en gedachten, van machthebbers en van maatschappelijke tegenstellingen. In dit verhaal wordt duidelijk hoe voor ons op ongelooflijke wijze religie voor politiek, en politiek voor religie, gebruikt werd in deze klatergouden eeuw.

In onze tijd, waarin wetenschap en Rede het weer steeds vaker moeten afleggen tegen nepnieuws en feitenvrije meningsvorming, is Koerbaghs boodschap nog steeds uitermate relevant: *gebruik je verstand en blijf tolerant!*

Een korte biografie van Adriaan Koerbagh

Adriaan Koerbagh leefde van 1633 tot 1669. Zijn vader, een Amsterdamse aardewerkfabrikant, overleed toen Adriaan 11 jaar oud was. Als voogd werd aangewezen Lambert Reynst, een machtige advocaat en neef van Johan de Witt.

In 1653 begint Adriaan, samen met zijn broer Johannes aan een succesvolle, maar ook controversiële, academische carrière. Koerbagh studeert eerst in Utrecht en Franeker en later in Leiden, waar hij in 1659 promoveert in de medicijnen en twee jaar later in de rechten.

Adriaan Koerbagh kwam voor het eerst serieus onder vuur te liggen door de publicatie van *Bloemhof*, een woordenboek met de nodige kritiek op de gangbare religieuze en politieke opvattingen en ambtsdragers. Het boek werd verboden, en Adriaan vluchtte naar de vrijstad Culemborg. Van daaruit stuurde hij het manuscript van *Een Ligt Schijnende in Duystere Plaatsen*, een systematische uitwerking van de ideeën in Bloemhof, naar een drukker in Utrecht. Die schrok van de inhoud en ging ermee naar de autoriteiten.

De Amsterdamse schout Cornelis Witsen zond vervolgens een arrestatiebevel uit wegens overtreding van het verbod op sociniaanse geschriften (Koerbagh ontkende, net als de socianen, de goddelijke drie-eenheid). Adriaan was inmiddels ondergedoken in Leiden. Daar werd hij echter verraden. Leiden was bereid hem uit te leveren op voorwaarde dat de stad mocht delen in de opbrengsten van een veroordeling.

De eis was een grote geldboete, afhakken van een duim, doorboren van de tong met een gloeiende priem, 30 jaar opsluiting en verbanning uit de stad. De veroordeling was milder: een geldboete en 10 jaar opsluiting.

Adriaan werd opgesloten in het “Willige Rasphuis”, een Rasphuis voor gevallen lieden uit betere kringen. Na een jaar overleed hij.

Tentoongestelde objecten

1a. en b. Doopregisters van de stad Amsterdam

Adriaan werd op 25 januari 1633 bijgeschreven als Aerjan (bladzijde 233, linker kolom, helemaal onderaan). Op 15 oktober 1634 is Johannes bijgeschreven (bladzijde 12, links bovenaan de pagina, derde inschrijving). Het kind heet hier Jan, en van de vader wordt vermeld dat hij ‘korendrager’ is. (Origineel: Stadsarchief Amsterdam)

2. Latijnse School in Amsterdam

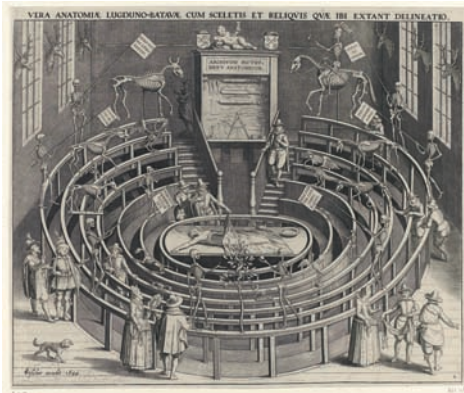
Wie wilde gaan studeren, was verplicht eerst de Latijnse School te doorlopen. Latijn was immers de taal van de wetenschap. De Latijnse School in Amsterdam, die vermoedelijk door Adriaan Koerbagh werd bezocht lag aan het Singel, tussen de Heiligeweg en de Munt. (Origineel: Rijksmuseum, Amsterdam)

3. Portret van Lambert Reynst

Lambert Reynst (1613-1679) werd de voogd van de kinderen Koerbagh na het overlijden van hun vader. Hij maakte deel uit van de elite van regenten van de stad: hij was schout in 1659 en met tussenpozen vier maal burgemeester tussen 1667 en 1672. Raadpensionaris Johan de Witt was zijn neef. (Origineel: Amsterdam Museum)

4. Adriaan Koerbagh, *De chilo vitioso exercitatio prima*

De familie Koerbagh was welgesteld en er was geld voor het volgen van goed onderwijs. Na de Latijnse school schreef Adriaan zich in september 1653 in aan de Universiteit van Utrecht voor zowel een medicijnen- als een rechtenstudie. In 1656 schreef hij zich in voor een studie medicijnen in Leiden. Zijn eerste publicatie *De chilo vitioso exercitatio prima* schreef Adriaan in 1658 in Leiden. (Origineel: British Library)

5. Prent van het anatomisch theater Leiden

Studenten geneeskunde werden geacht anatomische lessen bij te wonen, om zo te leren hoe het menselijk lichaam functioneerde. Die lessen werden gegeven in een 'theater', een zaal met tribunes rond een snijtafel waarop een overleden persoon (of dier) werd ontleed. In Leiden werd zo'n theater gebouwd in 1596. In Museum Boerhaave is

een reconstructie hiervan gemaakt. Daar is ook deze prent uit 1610 van Willem Swanenburg te vinden.

6. Adriaan Koerbagh, *Disputatio medica inauguralis Phthisi*

Adriaan promoveerde in 1659 in Leiden met zijn medische dissertatie *Disputatio medica inauguralis de Phthisi*. In 1661 behaalde hij zijn doctoraat in de rechtswetenschappen. (Origineel: British Library)

7. Adriaan Koerbagh, *Disputatio juridica inauguralis de Querula in officiosi Testamenti et Legitima*

Het proefschrift dat Adriaan Koerbagh schreef ter afsluiting van zijn studie rechten in Leiden, is opgedragen aan zijn voogd Lambert Reynst (portret van Lambert Reynst, zie nummer 3). De connectie met Reynst heeft er mogelijk toe geleid dat de uiteindelijke straf milder uitviel dan de vreselijke straf die in 1668 tegen hem geëist werd. (Origineel: Universitaire Bibliotheken Leiden)

8. Universiteit Utrecht – Promotie in Domkerk

Adriaan Koerbagh studeerde geneeskunde en rechten aan de universiteiten van Utrecht en Leiden. Op deze afbeelding uit de 17e eeuw ziet men een promotie in de Domkerk van Utrecht. De prent is in 1668 vervaardigd door H. Winter. (Origineel: Utrechts Archief)

9. Een promotie aan de Universiteit van Leiden

Op dit schilderij is een promotiebijeenkomst afgebeeld. Het publiek bevindt zich op straat, aan de waterkant, voor de poort van het academiegebouw aan het Rapenburg. Rond 1650 geschilderd door Hendrick van der Burgh. (Origineel: Rijksmuseum, Amsterdam)

10. *Album Amicorum* van Johannes Leonardsz Blasius

In de 16e eeuw werd het *Liber Amicorum* populair. Zo'n vriendenboek was niet alleen een aandenken voor de bezitter, het was ook bedoeld om iemands netwerk in kaart te brengen. De albums zijn vaak prachtig versierd met illustraties

en gedichten. In dit album van Blasius, een Nederlandse dichter, schrijver en advocaat is een bijdrage van Adriaan Koerbagh te vinden. De eerste regel bevat een Hebreeuwse bijbeltekst.

In multitudine sapientiae est multitudo indignationis, et qui acquirit scientiam, acquirit dolorem. Eccl 1, v 18
Hoe groter wijsheid, hoe groter de kwellung,
en wie kennis verwerft, verwerft smart.

Bij het familiewapen van de Koerbags staat als motto:

Nil desperandum Deo duce

Aan niets is te wanhopen onder Gods leiding.

(Origineel: Allard Pierson | Universiteit van Amsterdam)

11. Lodewijk Meyer, *Woordenschat*

Dit is een door Lodewijk Meyer uitgebreide en aangepaste editie van een door Johan Hofman samengesteld 'bastaardwoordenboek'. Koerbagh maakte voor *Bloemhof* dankbaar gebruik van dit voorbeeld. De getoonde uitgave is een latere editie, de eerste druk was van 1654. (Origineel: Koninklijke Bibliotheek)

12. Spinoza *Ethica*, opgenomen in de *Opera Posthuma*

Na Spinoza's dood in 1677 gaf zijn uitgever/drukker Jan Rieuwertsz samen met Lodewijk Meyer en Jarig Jelles de voltooide en onvoltooide manuscripten

uit. Hierin is Spinoza's *Ethica* opgenomen naast een selectie uit zijn correspondentie en drie onvoltooide werken. In 1678 werd het boek door de Staten van Holland verboden. Vrienden van Spinoza beschikten al in begin 1663 over delen van de tekst, die Spinoza in 1675 drukklaar achtte. De lotgevallen van Adriaan Koerbagh waren voor Spinoza wellicht reden om af te zien van publicatie tijdens zijn leven. (Origineel: Het Spinozahuis / Embassy of the Free Mind)

13. Lodewijk Meyer, *Philosophia sanctae scripturae interpres*

In dit anoniem gepubliceerde oorspronkelijk aan Spinoza toegeschreven werk (1666) betoogt Lodewijk Meyer dat voor de uitleg van de Bijbel van wijsgerig onderzoek (dus de Rede) moet worden uitgegaan in plaats van de Openbaring. Het boek veroorzaakte grote opschudding in domineesland. (Origineel: Het Spinozahuis / Embassy of the Free Mind)

14. Lodewijk Meyer, *De philosophie d'uytleghster der H. Schrifture*

Dit is de Nederlandstalige editie (1667) van *Philosophia sanctae scripturae interpres* (zie nummer 13). Lodewijk Meyer (1629-1681) was net als Franciscus van der Enden, Henry Oldenburg, Adriaan Koerbagh en Jarig Jelles een belangrijk lid van de kring van verlichtingsdenkers rond Spinoza. Hij was arts, maar bekender als filosoof, lexicograaf en toneelschrijver. Na Spinoza's overlijden was hij degene die samen met Jarig Jelles zorgde voor publicatie van Spinoza's *Opera Posthuma*. (Origineel: Het Spinozahuis)

15. Adriaan Koerbagh, *'t Nieuw Woorden-boek der Regten*

Adriaan Koerbagh beschouwde het als zijn missie het gewone volk weerbaar te maken tegen de snoeverijen van autoriteiten, waaronder juristen met hun eigen imponeertaaltje. Dit in 1664 onder Adriaan Koerbaghs eigen naam verschenen juridisch woordenboek moest de gewone man helpen om dat jargon te kunnen doorzien. (Origineel: Koninklijke Bibliotheek / Huis van het boek | Museum Meermanno / Allard Pierson | Universiteit van Amsterdam)

16. Gisbertus Voetius

Gijsbert Voet was hoogleraar theologie aan de Universiteit van Utrecht. Hij speelde een belangrijke rol in het debat van die dagen en had een afkeer van veel vernieuwingen in de filosofie en de natuurwetenschappen omdat deze volgens hem zouden leiden tot atheïsme. Hij bestreed Spinoza en zijn volgelingen om hun afwijkende godsbegrip en bijbelkritiek. (Origineel: Rijksmuseum, Amsterdam)

17. Portret van Spinoza

Deze kopergravure (1680, anoniem) verscheen in sommige exemplaren van de *Opera Posthuma*, en wordt daarom aangeduid als het Operaportret. De prent kan beschouwd worden als de meest betrouwbare beeltenis van Spinoza. (Origineel: Het Spinozahuis)

18. Notulen van een vergadering van de Amsterdamse kerkenraad

Hierin werd het verslag besproken van een verhoor van Adriaan en Johannes Koerbagh door een kerkelijke commissie. Aanleiding tot de verhoren waren Adriaans 'onzedelijke' levenswandel en het bezoek door zijn broer Johannes aan bijeenkomsten van collegianten. (Origineel: Stadsarchief Amsterdam)

19. Adriaan Koerbagh, *Een Bloemhof van Allerlei Lieflykheyd Sonder Verdriet*

Onder het mom van een verklarend woordenboek van bastaardwoorden in het Nederlandse spraakgebruik, worden in dit boek uit 1668 veel heilige huisjes van wereldlijke en kerkelijke autoriteiten omver geworpen. Het riep daardoor veel weerstand op. Het boek verscheen onder Koerbaghs eigen naam, maar er is ook een editie onder het pseudoniem 'Frederijk Waarmond' op de titelpagina. Deze bijzondere uitgave heeft beide titelpagina's. (Origineel: Het Spinozahuis / Embassy of the Free Mind)

20. Adriaan Koerbagh, *Een Ligt Schijnende in Duystere Plaatsen*

Koerbagh laat met dit boek uit 1668 het licht van de Rede schijnen op een aantal fundamentele christelijke noties. Veel van wat hij schrijft heeft sterke overeenkomsten met de ideeën van Spinoza. Doel van het boek was het bevorderen van een vrije en vrijzinnige staat. Mede door de weinig

diplomatieke toon werd dit boek de druppel die de emmer der religieuze tolerantie in die tijd deed overlopen. De drukker zette het drukproces halverwege stop. (Origineel: Huis van het boek | Museum Meermanno)

21. Schout Cornelis Witsen

Dit is een reproductie van een detail uit het schilderij *Schuttersmaaltijd ter ere van de Viering van de Vrede van Münster* (Bartholomeus van der Helst, 1648). Het is een afbeelding van Cornelis Witsen, die als toenmalige schout de beide broers Koerbagh heeft laten arresteren. Hij eiste een zeer zware straf voor Adriaan, die had volgehouden als enige de beide boeken *Bloemhof* en *Een Ligt* geschreven te hebben. (Voor de strafeis zie nummer 27.) Uiteindelijk is deze straf omgezet naar 10 jaar opsluiting in het Willige Rasphuis en verbanning uit Amsterdam. (Origineel: Rijksmuseum, Amsterdam)

23. Extract uytte Vierschaer der stad Amsterdamme

Met dit document, gedateerd op 18 mei 1668, werd Koerbagh door de Vierschaer (het gerechtelijk bestuur) van Amsterdam voor het gerecht gedaagd. Kort samengevat: *De schout, Cornelis Witsen, laat weten dat hij Adriaan Koerbagh dagvaart vanwege zijn verschrikkelijke en Godslasterlijke uitlatingen, zowel mondeling, in openbare discussies, als schriftelijk, door middel van drukwerk. Dit is een delict met zeer schadelijke gevolgen.* (Origineel: Stadsarchief Amsterdam)

24. Bericht van een gerechtsbode van Culemborg

Adriaan is naar de vrijstad Culemborg gevlucht, maar wordt daar gezocht. Over hem is een arrestatiebevel uitgevaardigd, wegens het schrijven, laten drukken en uitgeven van *‘een seer infaem en godlasterlijk boeck’*. De Utrechtse drukker had de drukopdracht bij de autoriteiten aangegeven. Op het aangeven van Koerbaghs verblijf-/schuilplaats stond een verradersloon van 1500 gulden. In dit bericht uit 1668 worden burgers voor hem gewaarschuwd en verboden hem te huisvesten. Zij moeten hem zonder uitstel bij de officier van justitie aanbrengen. Adriaan zoekt daarop zijn heil in Leiden, alwaar zijn schuilplaats wordt verraden. (Origineel: Regionaal Archief Rivierenland)

25. Ets van Culemborg in de 17de eeuw

Culemborg dateert uit begin 13de eeuw. De plaats gelegen in de Neder-Betuwe ontving in 1318 stadsrechten, waaronder tolrechten en asielrecht. Het werd een vrijstad met een eigen rechtspraak. Vooral lieden die door tegenspoed hun schulden niet konden aflossen of die uit noodweer een doodslag hadden gepleegd zochten er rechtsbescherming. Criminelen moesten voor schout en schepenen verschijnen en ontlepen hun straf niet, maar hadden wel de mogelijkheid zich te (laten) verdedigen. (Origineel: Gelders Archief)

26. De Koepoort in Leiden

Adriaan Koerbagh werd, op aanwijzing van een betaalde verklikker, gearresteerd op zijn onderduikadres aan de in 1861 gedempte Koepoortsgracht (nu Doezastraat). Door de ontploffing van een kruisschip in 1807 is

de oorspronkelijke bebouwing grotendeels verdwenen. De Koepoortsgracht kwam uit op de witte Singel alwaar men via de Koepoort de stad kon verlaten. Prent van Anthonie Waterloo. (Origineel: Rijksmuseum, Amsterdam)

27. Eis tegen Koerbagh

Na zijn arrestatie en in hechtenisneming werd Adriaan aan de Schout en Schepenen voorgeleid voor een verhoor in de pijnkamer van het Amsterdamse stadhuis. Hans Bontemantel was de oudste van de schepenen en speelde een prominente rol tijdens de verhoren. In een dagboek maakte hij aantekeningen van de verhoren en de juridische gang van zaken. Op deze pagina (uit 1668) tekent Bontemantel de eis tegen Koerbagh op:

‘met een gloeyende priem gesteecken worden door syn tong nae dat hem syn rechter duym sal weesen afgehouden. de boecken of verbrant, in t openbaer ofte op een stille plaets, [...] gecondemneert werden inde costen soo ordenares als extreordenares [de kosten van arrestatie, het gevangentransport en het verblijf in de gevangenis] gedaen, en mieste [gerechtskosten] van Justitie met confiscatie syner resteerende goederen, en op geslooten 30 Jaaren.’ (Origineel: Stadsarchief Amsterdam)

28. Confessieboek Amsterdam

Dit confessieboek uit 1668 bevat het verslag van de verhoren van Adriaan Koerbagh, vooral over zijn boek *Bloemhof*. Confessieboeken waren de boeken waarin verslagen werden gemaakt en bewaard van verhoren van verdachten in strafprocessen. (Origineel: Stadsarchief Amsterdam)

29. De regenten van het Rasphuis

Op dit schilderij (1635-1655, maker onbekend), ziet men het bestuur van het Rasphuis. Dit was een tuchthuis waar tropisch hardhout werd geraspt ten behoeve van de verfindustrie. Alleen mannen werden hier tewerkgesteld; vrouwen werden opgesloten in het Spinhuis. Deze instellingen markeerden een omslag in het juridisch denken: niet alleen straffen, maar ook heropvoeden. Tegen betaling kon men het Rasphuis bezoeken, bijvoorbeeld om een afschrikkend voorbeeld aan kinderen te stellen. Volgens de overlevering heeft Koerbagh eerst kort in het Rasphuis gezeten (maar dit is niet zeker) alvorens naar het Willige Rasphuis te zijn overgebracht. (Origineel: Amsterdam Museum)

30. Windwijzer Rasphuis

In 1596 werd in het voormalige Clarissenklooster aan de Heiligeweg een tuchthuis gevestigd. Mannen die van het rechte pad waren geraakt werden daar aan het werk gezet. De gevangenen moesten hout uit Brazilië raspen tot pigmentpoeder, waar dan verf van kon worden gemaakt. Daarom heette het tuchthuis ook wel Rasphuis. Nu is alleen de poort er nog, aan de Heiligeweg tegenover de

Voetboogstraat. Het gebouw had een torentje met een windwijzer. Volgens de overlevering werd Koerbagh eerst in het Rasphuis opgesloten en daarna overgebracht naar het Willige Rasphuis. Of Koerbagh ook daadwerkelijk in het Rasphuis heeft gezeten is echter niet zeker. (Origineel: Amsterdam Museum)

31. Rasphuisloodje

Mogelijk kregen de mannen die in het rasphuis heropgevoed werden, deze loodjes als betaling voor hun arbeid, of als bewijs dat ze hun schuld (boete) met arbeid hadden ingelost. Op het loodje staat rond de twee raspende

mannen 'T SLANS SCHRICK BREYDEL ICK ('s lands schrik beteugel ik). De waarde van de munt staat op de andere kant: onder het woord TVCHTHVYS staat een pond teken, gevolgd door de letters xxxv. Het kan dus zijn dat dit staat voor 35 pond (gewicht) aan geraspt hout. Misschien dat deze hoge waarde dit loodje voor verdwijnen heeft behoed. (Origineel: Amsterdam Museum)

32a. en b. Grafregisters van de stad Amsterdam

Adriaan is op 15 oktober 1669 bijgeschreven in het grafregister (32a, 6e regel van boven). Zijn naam is hier geschreven als Coerbag. Zijn broer Johannes is op 31 augustus 1672 is bijgeschreven (32b, rechterpagina, 4e regel van boven). De schrijfwijze van de naam Koerbagh verschilt. Hier is het Coorbagh. (Origineel: Stadsarchief Amsterdam)

33. Zwarte kip

Het verhaal gaat dat tijdens de begrafenis van Adriaan Koerbagh er een zwarte kip op zijn kist vloog. Omstanders zagen daarin de duivel die Koerbaghs ziel kwam halen. Dit illustreert de noodzaak van Adriaan Koerbaghs project om het licht van de Rede onder het gewone volk te verspreiden.

34. Spinoza, *Tractatus Theologico-Politicus*

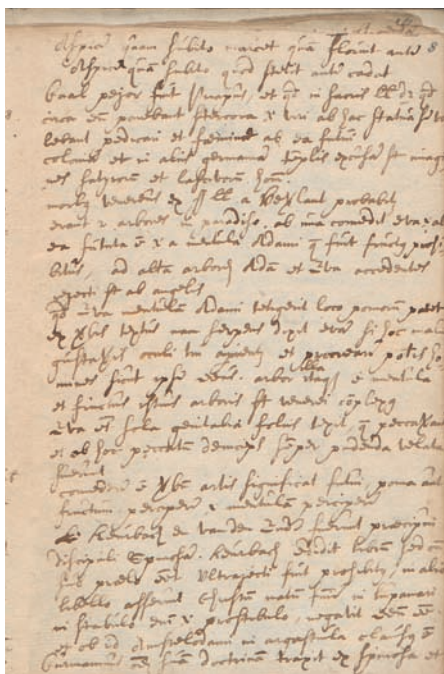
Spinoza wilde hiermee aantonen dat vrijheid van geloven, denken, spreken en schrijven een noodzakelijke voorwaarde is voor het behoud van de vrede in het land. Het boek uit 1670 bevat verder een nieuwe manier van schriftverklaring (volgens de Rede), en een pleidooi tegen bemoeienis vanuit de theologie met staatszaken. (Origineel: Het Spinozahuis / Embassy of the Free Mind)

35. Brief van Philippus van Limborch

De remonstrantse predikant en theoloog Philip Van Limborch onderhield briefwisselingen met vele geleerden in Europa. Zo doet hij in 1671, twee jaar na Koerbaghs overlijden, verslag van een gesprek met -zeer waarschijnlijk Koerbagh zelf - aan de theoloog Van Velthuysen:

'[...] gesprek dat ik tevoren had met een lid van [Spinoza's] groep volgelingen [nl., Adriaan Koerbagh]. Deze zei dat er slechts een 'ipstantia' is [...] en dat deze God is; [...] ik vroeg wat er van ons zal zijn na de dood? Hij antwoordde dat die wijze van bestaan zal vergaan, en dat wij in die 'ipstantia' terugkeren en dat niets van haar onderscheiden is. [...] [Spinoza en zijn volgelingen] geloven dat alles God is en dat niets in werkelijkheid van God onderscheiden is [...] dit is louter atheïsme. [...]

De taalpurist Koerbagh gebruikte het woord 'ipstantie' (letterlijk 'zelfstandigheid') voor God, terwijl Spinoza en Descartes het woord 'substantie' (letterlijk 'onderstandigheid') daarvoor gebruikten. Uit deze verwijzing naar 'ipstantie' is op te maken dat Van Limborch hier over Koerbagh schrijft. (Origineel: Allard Pierson | Universiteit van Amsterdam)

36. Anoniem aantekeningenboekje

De naam van Koerbagh wordt in dit notitieboekje in verband gebracht met Spinoza. Koerbagh behoorde immers tot de kring van Spinoza. In dit boekje uit 1678-79 wordt Koerbagh samen met Franciscus van den Enden 'praecipui discipuli Spinosae' genoemd: de belangrijkste leerlingen van Spinoza. De anonieme notulist verwijst zowel naar Koerbaghs poging tot het publiceren van *Een Ligt* als naar zijn publicatie van *Bloemhof*. (Origineel: Universiteitsbibliotheek Utrecht)

37. Pamflet van Ericus Walten

De radicale verlichtingsdenker en pamflettenschrijver Ericus Walten noemt in dit pamflet (1691) de hervormde synodes 'gekkenhuizen' en werd opgepakt. Hij zat jaren zonder proces vast en werd in 1697 dood in zijn cel aangetroffen. In deze passage meldt Walten dat hij een boek wil publiceren getiteld *Bloemhof der Leer-begerigen; of een sleutel voor Theoloogs-gesinde Philosophen, en Philosophes-gesinde Theologanten, om alle beide met vrugt en vermaak Gods Woord te lesen, en, door het openen van eenige tot nog toe geslotene deuren, de strydigheden die'er tusschen de Theologie en de Philosophie schynen te zijn, weg te nemen*. Deze titel kan gezien worden als een vervolg op Koerbaghs *Bloemhof*. (Origineel: Allard Pierson | Universiteit van Amsterdam)

38. Leibniz over de veroordeling van een Nederlandse denker

De Nederlandse universiteiten in de 17e eeuw kenden een hoog niveau en trokken vele buitenlandse studenten en wetenschappers aan. Het intellectuele klimaat werd gekenmerkt door ruimdenkendheid, tolerantie en drang naar wetenschappelijke vooruitgang. Leibniz (1646-1716), een universeel geleerde, deelde met Adriaan Koerbagh de interesse voor taal en was op de hoogte van *Bloemhof* en het lot van de schrijver. In zijn *Nouveaux Essais* (1704) schrijft Leibniz dat Koerbagh de religieuze wetten en uitleggingen kwaadaardig verdraaide, en om die reden gestraft werd met een verblijf in het 'Raspel-huyss'. (Origineel: Koninklijke Bibliotheek)

39. Nieuwe Hoornse Speelwerck

Deze gedichtenbundel is gebaseerd op de teksten op nieuwe kerkklokken te Hoorn. Hierin wordt gesteld dat Koerbagh zich, gezien de inhoud van *Bloemhof*, gelukkig mag prijzen in het tolerante Holland te hebben geleefd. Overal elders zou zijn lot erger zijn geweest. (Origineel: Meertens Instituut / Allard Pierson | Universiteit van Amsterdam)

Transcriptie van 27 door Frank Mertens.

Vertalingen van 10 en 35 door Ruud Hehenkamp en Julius Hasper.

Lezingen

Gedurende de looptijd van de tentoonstelling wordt er maandelijks een publiekstoegankelijke lezing georganiseerd. Daarbij zullen experts dieper ingaan op de ideeën en de betekenis van de Verlichting en op de rol die mensen als Spinoza en Koerbagh daarin gespeeld hebben. Meer informatie over de lezingen vindt u op de websites van de drie locaties.

Data, locaties en openingstijden

15 november 2019 tot 15 maart 2020 Rijnsburg

Het Spinozahuis

Spinozalaan 29

2231 SG Rijnsburg

www.spinozahuis.nl

Open dinsdag t/m zondag 13.00 tot 17.00 uur

1 mei 2020 tot 1 augustus 2020 Amsterdam

Embassy of the Free Mind

Keizersgracht 123

1015 CJ Amsterdam

www.embassyofthefreemind.com

Open woensdag t/m zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

5 september 2020 tot 5 december 2020 Culemborg

Kapel van Het Weeshuis

Herenstraat 29

4101 BR Culemborg

www.weeshuismuseum.nl

Open dinsdag t/m zondag van 11.00 tot 17.00 uur

Vereniging Het Spinozahuis

De vereniging heeft twee doelen: het in stand houden van Het Spinozahuis in Rijnsburg en de Domus Spinozana in Den Haag als cultuurmonumenten en het stimuleren van de studie van Spinoza. Wordt lid op www.spinozahuis.nl/lidmaatschap en laat u fascineren door de denkwereld van Spinoza!

EMBASSY
OF THE
FREE MIND

E
elisabeth
weeshuis
museum

Deze expositie is mogelijk gemaakt met steun van:

de Vrijzinnige Fondsen

Nicolette Bruining Fonds
Iets voor Niets Fonds
VCJC-Fonds
Spelberg-Stokmans Fonds

Bruikleengevers:

Afbeelding voorpagina: © Frank Dam
Grafisch Ontwerp: Jelle Hellinga

